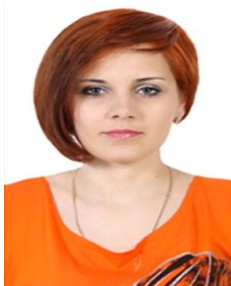

Колб Олександр Григорович –
доктор юридичних наук, професор;

Охман Ольга Василівна –
здобувач НАВС

СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ І СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано зміст протидії розслідуванню злочинів, що мають місце в системі Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, визначено суб'єкти її вчинення, а також запропоновано науково обґрунтовані шляхи щодо нейтралізації, блокування та подолання зазначеного суспільно небезпечного явища.

Ключові слова: протидія; розслідування злочинів; установа виконання покарань; слідчий ізолятор; засуджений; кримінальне провадження; суб'єкти протидії; персонал ДКВС України.

Осуществлен анализ содержания противодействия расследования преступлений, имеющих место в системе Государственной уголовно-исполнительной службе (ГУИС) Украины, определены субъекты ее

совершения, а также предложены научно обоснованные пути относительно нейтрализации, блокирования и преодоления данного общественно опасного явления.

Ключевые слова: противодействие; расследование преступлений; учреждение по исполнению наказаний; следственный изолятор; осужденный; уголовное производство; субъекты противодействия; персонал ГУИС Украины.

The paper made analysis of the contents against the investigation of crimes that take place in the State Penitentiary Service (hereinafter – Backgrounder) Ukraine designated by its commitment, and offered evidence-based ways to neutralize, block, overcoming this socially dangerous phenomenon.

Keywords: counter; investigate crimes; penal institutions; the prison; condemned criminal proceedings against entities; staff Backgrounder Ukraine.

Прийняття нового КПК України, відсутність належної слідчо-судової практики застосування його норм [1, с. 3], а також особливості розслідування злочинів, що вчиняються в органах та установах ДКВС України [2, с. 534–537], не тільки породжують нові форми та суб'єктів протидії зазначеної діяльності в установах виконання покарань (УВП) та слідчих ізоляторах (СІЗО), а й зумовлюють необхідність більш глибокого розуміння зазначеного суспільного явища на науковому та практичному рівнях та, звичайно, нових тактичних підходів щодо його нейтралізації і подолання. Такий висновок, насамперед, слідує з того, що, на відміну від попереднього КПК України, функції дізнання в системі ДКВС здійснюють нині не начальники УВП і СІЗО, а слідчі територіальних органів внутрішніх справ (ОВС) (ст. 216 КПК України). Крім того, у зв'язку з уведенням у КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій, по-новому має здійснюватись і оперативно-розшукова діяльність (ОРД) в УВП і СІЗО [3], у тому числі й застосування спеціальних технічних засобів [4]. Усе це, без сумніву, має певний вплив й на стан протидії, що вчиняється відповідними суб'єктами на організацію розслідування злочинів у системі ДКВС. З огляду на це, варто визнати, що вибрана тема статті є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення в контексті розв'язання цієї проблематики.

Як показало вивчення наукової літератури, означена тематика дослідження була у центрі уваги як учених кримінально-процесуального права (О. В. Бауліна, Ю. О. Гурджі, Л. Д. Удалової та ін.) та криміналістики (В. К. Весельського, Є. Д. Лук'яничкова, В. Ю. Шепітько та ін.), так і науковців кримінально-виконавчого права (І. Г. Богатирьова, Т. А. Денисової, О. М. Джужі та ін.). Проте, з урахуванням новел КПК України та проблем практичного характеру, крім окремих статей [5] та методичних рекомендацій щодо застосування КПК органами й установами, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України [1], нині наукових видань по суті цієї тематики дослідження в Україні не має, що й виступило додатковим аргументом під час вибору цієї теми статті.

Як показує практика боротьби зі злочинністю в УВП і СІЗО [6, с. 156–157], протидія розслідуванню злочинів передбачає ту чи іншу форму спілкування суб'єкта протидії з дізнавачем, слідчим і прокурором. При цьому, як установлено вченими, у структурі спілкування слід розрізняти три компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний [7, с. 691].

Зміст перцептивного елементу спілкування полягає у тому, що це є процеси сприйняття та розуміння один одного учасниками спілкування. Комунікативний компонент виражається в обміні інформацією між суб'єктами спілкування. Інтерактивна складова спілкування характеризує зміст взаємодії учасників спілкування. В аспекті перцепції суб'єкт протидії розслідуванню злочинів, учинених в УВП і СІЗО, розуміючи мету і спрямованість діяльності дізнавача або слідчого, учиняє спроби вплинути на них у бажану для себе сторону. Як з цього приводу щодо, зокрема засуджених-рецидивістів, зауважив С. І. Скоков, особливий інтерес для вивчення психології рецидиву становить складне психічне явище, що зветься соціальною або поведінковою звичкою. Звичка поширюється на всі види діяльності, а також на мислення, а це, у свою чергу, виявляється у стереотипному та тенденційному виборі вчинків [8, с. 59]. З комунікативних позицій протидія розслідуванню злочинів полягає в тому, щоб отримати інформацію про задуми дізнавача або слідчого та передати останнім неправдиву або маскувальну інформацію та приховати істину. Про характер спілкування зазначених суб'єктів протидії в УВП і СІЗО у цьому контексті О. С. Христюк зауважив, що нерідко засуджені розглядають спілкування з працівниками як можливість встановлення недозволених зв'язків, що, звичайно, ускладнює процес спілкування з ними. Іноді виникає ситуація, коли засуджені усі спроби персоналу встановити з ним контакт відхиляє, тому що вважає вирок суду несправедливим і не вважає себе винним у вчиненні злочину. У такого засудженого спілкування з персоналом УВП викликає або негативні переживання – він ухиляється від спілкування, поводить себе зухвало, провокаційно; або нейтральні – байдужість до спілкування з ними [9, с. 159]. Інтерактивний аспект протидії виражається у конфліктному спілкуванні та взаємодії, у протилежності, несумісності між суб'єктами спілкування. При цьому така агресивна налаштованість засудженого, як правильно зробила висновок Т. В. Морозова, реалізується як в актах відвертої агресії, так і в невербальних компонентах спілкування та у зовнішньому вигляду особистості [10, с. 167].

Оскільки розслідування злочинів в УВП здійснюється слідчими ОВС або прокурорами, на території обслуговування яких дислокуються УВП та СІЗО (ст. 216 КПК України), то слід погодитись з тими науковцями, які вважають, що протидія розслідуванню злочинів, учинених засудженими до позбавлення волі під час відбування цього покарання, виражається у створенні різноманітних перешкод для реалізації цими посадовими особами своїх процесуальних повноважень. Як установлено у результаті багаточисельних наукових досліджень, недостатньо ефективно подолання протидії розслідуванню злочинів – одна із причин якісного та кількісного погіршення показників діяльності правоохоронних органів, включаючи

ДКВС [11, с. 87]. Звичайно, що у той самий час, коли оцінювання показників діяльності характеризується як процес, який складається із систематичного збирання та аналізу інформації щодо показників діяльності працівників протягом відносно тривалого часу, то й оцінювання діяльності дізнавачів і слідчих з розслідування злочинів, учинених в УВП і СІЗО, також має спиратись на конкретні показники. За такими умовами, як правильно зробив висновок В. А. Журавель, формування нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів має здійснюватись на підставі аналізу потреб судово-слідчої практики, міжнародного досвіду, прогностичного бачення ймовірних шляхів та структурних змін злочинних виявів, застосування ситуаційного підходу, новітніх технологій та алгоритмічних схем [12, с. 375]. Такий самий підхід з означеної проблематики пропонує й В. І. Галаган, а саме: для забезпечення активної протидії злочинності кримінально-процесуальна діяльність ОВС має постійно удосконалюватися залежно від наявності й ефективності новітніх техніко-криміналістичних і тактичних прийомів, методів і способів. Тому вдосконалення кожного з визначених елементів криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів є нагальним завданням сьогодення [13, с. 77]. Саме тому, урахуовуючи кримінально-виконавчі, процесуальні, кримінально-правові та оперативно-розшукові завдання, які виконуються дізнавачами і слідчими та іншими взаємодіючими підрозділами в УВП і СІЗО, а також організаційно-управлінські рішення, що приймаються під час розслідування злочинів, важливо: по-перше, диференціювати процес розслідування злочинів у ДКВС; по-друге, оптимізувати його за рахунок внесення змін і доповнень у чинні нормативно-правові акти, включаючи відомчі, що стосуються питань взаємодії та подолання протидії з боку засуджених та інших осіб.

Як свідчить практика, відносно конкретного злочину слід розрізняти внутрішню та зовнішню форми протидії дізнанню та досудовому слідству в УВП і СІЗО. Внутрішню протидію науковці розуміють як таку протидію, що здійснюється тими особами, які в будь-якій формі є причетними до розслідування конкретного злочину: підозрювані та обвинувачені, свідки і потерпілі, спеціалісти та експерти та ін. [7, с. 692]. При цьому слід урахувувати як особливості організації режиму відбування покарання у місцях позбавлення волі (ст. 102 КВК), так і особливості кримінально-виконавчих відносин, що виникають між суб'єктами і учасниками виконання цього покарання та засудженими, а саме: а) суб'єктами вказаних правовідносин можуть бути тільки відповідні органи держави, які виконують покарання, та особи, які засуджені до відбування покарання вироком суду; б) правове становище суб'єктів цих правовідносин є нерівнозначним; в) кримінально-виконавчі правовідносини мають певний строк дії, який установлюється вироком суду [14, с. 38]. Більш того, як показує практика, внутрішня протидія розслідуванню злочинів в УВП і СІЗО також має свою специфіку. Її зміст, зумовлений такими обставинами:

1. Опинившись у місцях позбавлення волі засуджений зіштовхується з таким явищем, як «друге життя» [15, с. 201]. Це явище є неформальною

системою самоорганізації засуджених, що утворюються десятиріччями. При цьому, як доречно зауважив К. В. Муравйов, історичний досвід показує, що виникнення «другого життя» має об'єктивний характер [16, с. 153]. Крім того, можна стверджувати, що в УВП (СІЗО) взаємодіють дві соціальні групи: адміністрація та засуджені, у якій одна група підпорядковує своїм інтересам іншу. Об'єктивна протилежність цих позицій є серйозним бар'єром на шляху позитивного впливу на засуджених, уключаючи й тих, що є суб'єктами або учасниками кримінально-процесуальних відносин, які виникають у зв'язку з розслідуванням злочинів в УВП і СІЗО. Соціальне середовище цих місць позбавлення волі активно протидіє у цьому випадку формуванню необхідної правосвідомості у засуджених та сприяє закріпленню антисуспільних поглядів та уявлень щодо процесу дізнання досудового слідства злочинів, учинених особами, які відбувають покарання.

2. Відповідно до вимог ст. 216 КПК України органами дізнання у справах про злочини, що вчинені в УВП і СІЗО, виступають слідчі ОВС. Отже, особа, яка провадить дізнання, одночасно здійснює і процесуальну, й оперативно-розшукову функції, та має, з одного боку, можливість поєднувати здійснення оперативних заходів і слідчих дій, а, з другого боку, це збільшує вірогідність зловживання посадовими особами своїм становищем, порушень прав і свобод учасників кримінального провадження.

Такою у загальному є внутрішня протидія розслідуванню злочинів, учинених засудженими в УВП і СІЗО

Зовнішню протидію в науці розуміють як діяльність осіб, або не пов'язаних з подією злочину, або осіб, які здійснюють розслідування злочину, або пов'язаних з дізнавачем, або слідчим процесуальними, службовими чи владними повноваженнями, або іншими залежностями [17, с. 692]. При цьому, якщо суб'єкти внутрішньої протидії реалізують свої задуми переважно шляхом приховування злочину або його слідів, то суб'єкти зовнішньої протидії – впливом, тиском на дізнавача (слідчого), підкупом та ін. Як показує практика, суб'єктами зовнішньої протидії виступають: вищестоящі посадові особи або представники ДКВС; прокурори, які здійснюють нагляд за дотриманням законності в УВП (СІЗО); особи, які проводять дізнання або досудове слідство злочинів, учинених в УВП і СІЗО; близькі родичі засуджених, які є підозрюваними, обвинуваченими та підсудними з кримінальних правопорушень в УВП (СІЗО); інші особи (адвокати, правозахисники та ін.) [18, с. 105–134]. Проте, якщо перші з перерахованих суб'єктів (посадові особи ДКВС, прокуратури, слідчі) здійснюють, це керуючись викривленими уявленнями про мету і завдання державної служби, прикрашуючи реальний стан правопорядку в УВП і СІЗО та зловживаючи своїм службовим становищем [19, с. 240–246], то інші суб'єкти – для вирішення своїх корпоративних (адвокати) та особистих інтересів (близькі родичі засудженого) [20, с. 307–309].

Отже, протидія дізнанню та досудовому слідству в УВП і СІЗО є не тільки діяльністю суб'єктів її внутрішнього формування (засуджених), а й зовнішнього характеру (посадових осіб державної влади, адвокатів,

громадських організацій та ін.). При цьому зазначена діяльність є суспільно небезпечною не тільки з огляду розв'язання проблем кримінального провадження в умовах місць позбавлення волі, а й є одним із виявів протидії злочинності взагалі в державі. Як у зв'язку з цим правильно зробив висновок В. В. Голін, що злочинність і злочин не однопорядкові поняття, що вони не співвідносяться один з одним як загальне і його частина, а отже, сукупністю злочинів (навіть статистичною) не можна пояснити суті злочинності. Соціальним явищем злочинність стала тому, що вчені «вловили», побачили її зв'язок з іншими, в основному соціальними явищами [21, с. 327].

Якщо узагальнити усі вищепроаналізовані та інші підходи, що утворились в науці щодо суб'єктів протидії дізнанню та досудовому слідству в УВП (СІЗО), то зміст цього поняття можна сформулювати таким чином: «...Це різноманітні особи, які створюють внутрішні та зовнішні перешкоди у розслідуванні злочинів, учинених засудженими до позбавлення волі під час відбування такого виду покарання, з метою створення обставин для ухилення винних осіб від кримінальної відповідальності, викривлення істини у кримінальному провадженні та вчинення інших діянь (дій чи бездіяльності), спрямованих на створення труднощів у реалізації завдань і досягненні передбаченої законом мети кримінального провадження».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богатирьов І. Г. Методичні рекомендації щодо застосування КПК України органами і установами, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України / І. Г. Богатирьов, М. С. Пузирьов. – К. : ДПТС України, 2012. – 28 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. В. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Козаченко О. І. та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К. : НАВС, 2012. – 138 с.
4. Нагорська О. Ф. Легітимізація використання спеціальних технічних засобів під час здійснення заходів, які обмежують права людини / О. Ф. Нагорська, Ф. М. Нагорський // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 листоп. 2009 р.). – К. : КНУВС, 2007. – С. 48–50.
5. Коломієць Н. В. Особливості здійснення оперативно-розшукової діяльності у місцях позбавлення волі в умовах реформування кримінального процесуального законодавства / Н. В. Коломієць, С. І. Халимон // *Наук. вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. – 2012. – № 1. – С. 54–60.
6. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. // за ред. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
7. Абрамкин В. Ф. Как выжить в советской тюрьме. В помощь узнику / В. Ф. Абрамкин, Ю. В. Чижов. – Красноярск : Восток, 1992. – 368 с.

8. Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у виправно-трудових колоніях : затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 70. – 2000. – К. : ДДУПВП, 2000.

9. Кондратьев Я. Ю. Психологічне супроводження діяльності органів внутрішніх справ / Я. Ю. Кондратьев // Актуальні проблеми юридичної психології : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18–20 трав.). – К. : РВВ КІВС, 1999. – С. 7.

10. Джига М. В. Провадження дізнання в Україні / Джига М. В., Баулін О. В, Лук'янець С. І., Стахівський С. М. – К. : Сфера, 1999. – 156 с.

11. Конс Альберт К. Американская социология / Конс Альберт К. – М. : Юрид. лит., 1972. – 383 с.

12. Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини / Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацішин В. С., Старушкевич А. В. – К. : Вид. дім «Юрид. книга», 2004. – 146 с.

13. Барабаш Т. М. Правова регламентація інституту захисту в кримінально-процесуальному законодавстві України / Т. М. Барабаш // Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 груд. 2009 р.). – К. : ДНДІ МВС України, 2009. – С. 213–218.

14. Баштега Р. Охорона таємниці сповіді у кримінальному судочинстві / Р. Баштега // Право України. – 2004. – № 6. – С. 86–87.

15. Душейко Г. О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи : дис... канд. юрид. наук: 21.07.04 / Г. О. Душейко. – Х. : НЮА, 2000. – 250 с.

16. Дидоренко Е. А., Бараненко Б. И., Глазков В. А., и др. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение) : учеб. пособие / Дидоренко Е. А., Бараненко Б. И., Глазков В. А. и др. – К. : Центр науч. лит., 2007. – 264 с.

17. Колб О. Г. Вплив оперативно-розшукової діяльності на детермінанти вчинення злочинів засудженими до позбавлення волі / О. Г. Колб // Наук. вісник НАВСУ. – К., 2004. – № 3. – С. 127–134.

18. Анталогія сиску : [в 14 т.] / відп. ред. Ю. І. Римаренко, В. І. Кушерещ. – К. : Знання України, 2005. – Т. 1 : Документи та матеріали з кримінального сиску (1397–1918). – 596 с.

19. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / Закалюк А. П. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

20. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения : в 2 т. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1. – 856 с.

21. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Общая теория советской криминалистики / Белкин Р. С. – М. : Юрид. лит., 1977. – Т. 1. – 340 с.